

Dr. Darja Mihelič, redna profesorica, znanstvena svetnica v pokoju

KOLONIZACIJA PROSTORA MED ALPAMI IN JADRANOM (6. DO 18. STOLETJE)

Darja Mihelič, PhD, full professor, retired research adviser

COLONIZATION OF THE AREA BETWEEN THE ALPS AND THE ADRIATIC (6th TO 18th CENTURY)

IZVLEČEK

Prispevek opisuje potek kolonizacije v prostoru med Alpami in Jadrantom od zgodnjega srednjega do novega veka. Delimo jo v štiri faze. Prva faza, starejša kolonizacija, je zajemala čas spontane naselitve slovanskih prednikov Slovencev v obsežen prostor med Alpami in Jadrantom od druge polovice 6. do 9. stoletja. Od 10. do konca 12. stoletja je sledila druga faza načrtno organizirane notranje kolonizacije, v kateri so bile pretežno udeležene skupine presežnega okoliškega prebivalstva, ki je krčilo in izsuševalo ravninske predele. Do 15. stoletja je sledila tretja faza načrtno, organizirane višinske kolonizacije skupin kolonistov, ki je zajela hribovita območja. Kolonizacija se je nato nadaljevala še v novi vek: od 16. stoletja dalje govorimo o četrti fazi spontane, nenačrtne, dodatne kolonizacije posameznikov. V različnih fazah je kolonizacija zajela teren različnih oblik površja in raznolikega rastja. Pri obdelavi tal so kolonisti uporabljali raznovrstno orodje, kar je vplivalo na obliko njiv in naselij. Novi naseljenci so prihajali iz bližnjega in oddaljenega okolja, kar je vplivalo na sestav prebivalstva v na novo koloniziranem prostoru. Pod vplivom kolonizacije sta se spreminjala tako zemljiško gospodarstvo kot položaj kmeta na njem, prostor prvotne naselitve slovenskih prednikov pa se je skrčil na tretjino.

Ključne besede: srednji vek, kolonizacija, poljska razdelitev, tipi naselij, kmečki položaj

ABSTRACT

The article describes the course of the colonization of the area between the Alps and the Adriatic from the Early Middle Ages to the modern period. It is divided into four phases. Phase one, i.e., early colonization, covers the period of the spontaneous settling of the Slavic ancestors of present-day Slovenes into the vast area between the Alps and the Adriatic from the second half of the 6th century to the 9th century. This was followed by phase two from the 10th to the end of the 12th century, i.e., systematically organized internal colonization, which mostly involved groups of the excess surrounding population that cleared and drained the plains. Phase three, i.e., systematic, organized hilltop colonization by groups of colonists, lasted until the 15th century, spreading over hilly areas. The colonization continued into the modern period: from the 16th century onward, we speak of phase four, i.e., spontaneous, unplanned, additional colonization by individuals. Throughout the phases, the colonization took place on terrain with different landforms and diverse vegetation. The colonists used various tools to till the land, which influenced the shape of fields and settlements. The new settlers came from near and far, which influenced the structure of the population in the newly colonized area. Under the influence of colonization, both the manor and the peasant's position in it changed, while the area originally settled by the ancestors of present-day Slovenes shrank to a third.

Keywords: Middle Ages, colonization, field distribution, types of settlements, peasant's status

UVOD: IZVOR IN VSEBINA POJMA

Beseda kolonizacija je izpeljana iz latinske besede *colere*, ki pomeni obdelovati, stanovati. Beseda kolonizacija označuje naseljevanje ljudi na tujem, pustem ozemlju in njegovo pripravo za gojenje poljedelskih pridelkov, predvsem žita. Naseljevanje je lahko spontano, lahko pa je načrtovano, organizirano s strani lastnika ozemlja. Kadar se kot kolonisti udinjajo okoliški prebivalci, je to notranja kolonizacija. Če okoličanov ni dovolj in prihajajo kolonisti iz drugih dežel, govorimo o zunanji kolonizaciji. Kolonizacija je med Alpami in Jadranom časovno zajemala ves srednji vek in v omejenem obsegu segala še v novega: trajala je od 6. do 18. stoletja (Blaznik, Grafenauer, Kos, Zwitter, 1970; Mihelič, 1996). Soroden pojav, ki včasih sovпада s kolonizacijo, je migracija, selitev navadno zaradi gospodarskih vzrokov. Kolonizacijo je treba razlikovati od pojma kolonializem, ki pomeni osvajanje, gospodarsko izkoriščanje in politično zatiranje drugih dežel in njihovih prebivalcev.

SPREMEMBE POJAVA SKOZI ČAS: DELITEV KOLONIZACIJE NA ŠTIRI OBDOBJA ALI FAZE

V dolgem časovnem obdobju svojega trajanja se je kolonizacija spreminjala po svojih značilnostih ter posledicah za prostor in njegove prebivalce. Delimo jo na štiri obdobja ali štiri faze. Kronološko je njeno prvo obdobje ali prva faza zajemalo čas spontane naselitve slovanskih prednikov Slovencev v prostor med Alpami in Jadranom od druge polovice 6. do 9. stoletja po končanih frankovsko-obrskih vojnah. Po vmesnem obdobju, ki so ga zaznamovali vpadi Ogrov ali Madžarov, je od 10. do konca 12. stoletja sledilo drugo, temu pa do 15. stoletja oz. do konca srednjega veka tretje obdobje načrtne, organizirane kolonizacije skupin kolonistov. Kolonizacija se je nato nadaljevala še v novi vek: od 16. stoletja dalje govorimo o četrti fazi spontane, nenačrtne kolonizacije posameznikov. V različnih fazah je kolonizacija zajela teren različnih oblik površja in raznolikega rastja. Pri obdelavi tal so kolonisti uporabljali raznovrstno orodje, kar je vplivalo na obliko njiv in naselij. Novi naseljenci so prihajali iz bližnjega in oddaljenega okolja, kar je vplivalo na sestav prebivalstva v na novo koloniziranem prostoru. Pod vplivom kolonizacije sta se spreminjala tako zemljiško gospodarstvo, ki je bilo osnovna gospodarsko-organizacijska enota fevdalnega okolja, kot položaj kmeta na njem.

PRVO OBDOBJE KOLONIZACIJE

V prvem obdobju srednjega veka so večji del Evrope – razen Sredozemlja in njegovega zaledja – prekrivali gozdovi, močvirja in neobdelane pustote. Tako je bilo tudi pretežno hribovito območje med Alpami in Jadranom, kjer so pred prihodom slovanskih prednikov Slovencev živeli romanski in romanizirani starejši prebivalci. Slovanski priseljenci, ki so iskali prostor za naselitev, so prodirali v

vzhodne Alpe in proti Jadranu s severa in vzhoda in se ustalili med 6. in 9. stoletjem. Njihov prihod ni bil načrtovan ali organiziran. Prejšnji prebivalci so se pred njimi umaknili v manj dostopne, više ležeče kraje. To, prvo obdobje kolonizacije imenujemo **starejša** kolonizacija.

Znanje priseljencev o obdelovanju tal je bilo skromno. Niso bili vešč izsekavanja gozdov in spreminjanja njihovih tal v obdelovalne površine. Odprtih ravnin so se zaradi nevarnosti izogibali. Poselili so z gozdom neporasla, gričevnata okolja z dobro zemljo ob obrobjih ravnin, ki so jih obdelali že prejšnji prebivalci. Takih prikladnih obdelovalnih tal pa ni bilo veliko. Doseljeni slovenski predniki so zato živeli razpršeno po obsežnem ozemlju, ki je bilo v skrajnih mejah – od Furlanije na zahodu, Donave na severu, Blatnega jezera na vzhodu in Istre na jugu – bistveno večje, kot je današnje območje, kjer živijo Slovenci. Merilo je okrog 70.000 kvadratnih kilometrov, bilo pa je redko naseljeno, saj je bilo površin, primernih za pridelavo hrane, malo. Gostota poseljenosti je bila v času, ko so ljudje živeli od kmetovanja, odvisna od tega, koliko ljudi je zemlja lahko prehranila.

Pri obdelavi polj so novi naseljenci kot poljsko orodje uporabljali predvsem motiko ali rovko. Z njo so zemljo prekopali in nato posejali. Ta način obdelave polj imenujemo *kopaštvo*. Na območjih z nizkim gozdnim rastjem so le-tega posekali in ga spomladi požgali, potem pa s pepelom pognojeno zemljo prekopali in pripravili za setev. Ta postopek se imenuje *požigalništvo*. Naprednejše orodje, ki so ga poznali že pred naselitvijo, je bilo preprosto orno orodje: lesen kavelj ali *ralo*, s katerim so pred setvijo brazdali tanek površinski sloj tal. Tal niso dodatno gnojili, zato se je zemlja po eni ali dveh letinah izčrpala in ni več obrodila. Ko ni bila več uporabna, je bilo treba njive in bivališča preseliti. Njive, ki so jih okopavali z motiko, niso imele pravih oblik, enako ne naselja, ki niso bila stalna in so se selila skupaj z njivskimi površinami.

Zaklad železnih predmetov iz Sebenj pri Bledu iz prve polovice 9. stoletja, ki jih je verjetno lastnik v času nevarnosti zakopal v zemljo. Zaklad obsega orodje za obdelavo zemlje (rovnik, lemeži), orodje za obdelavo lesa (šilo, dileto, svedra), orodje za žetev in košnjo (srp, kosirji), orožje (sulične osti), konjsko opremo (brzda, stremeni). (Foto: Tomaž Lauko, hrani: Narodni muzej Slovenije.)

DRUGO OBDOBJE KOLONIZACIJE

Slovenski predniki, ki so se priselili v prostor med Alpami in Jadranom, so postopno zaživeli v sožitju s prejšnjimi prebivalci in se od njih naučili naprednejše obdelave tal. Zemljišče za njive so uporabljali izmenično: razdelili so ga na dva dela, enega so prekopali in posejali, drugega pa pustili počivati (v prahi). Ko se je zemlja na obdelanem delu izčrpala, so obdelali drugi del. Ta način je dvopoljni ali na dvoletno kolobarjenje. Pri njem je stalno obdelane polovica obdelovalne površine. Od 9. do 11. stoletja se je dvoletnemu pridružilo troletno kolobarjenje ali tropski način. Njivska površina je bila pri njem razdeljena na tri dele, vsak od njih je bil dvakrat zapored obdelan, nato je bil po dveh setvah in žetvah žita

na vrsti za počitek. Tretjina poljske površine je tako stalno ostajala neobdelana.

Do 11. stoletja je preprosto ralo izpodrinil *plug*, sprva z lesenim, kasneje z železnim rezilom (lemež), vlečne živine pa niso več vpregali z jermenom okrog vratu, s čimer so jo pri vleki davili, ampak par volov z jarmom, konja pa s komatom. Pojavila so se še druga kmetijska orodja kot kosa, grablje, vile, sekira. Ker plug orje globlje kot ralo in zemljo obrača, je bilo njeno izčrpavanje pri njegovi uporabi počasnejše. Obenem s prevlado ornega poljedelstva in uvedbo dvo- in tropoljnega načina obdelave tal je prišlo do ustaljevanja njiv, ki so se selile na manjšem prostoru kot prej. To je omogočilo ustalitev naselij. Napredek poljedelstva je imel za posledico več bolje obdelane zemlje, ki je bolj obrodila, nudila obilnejši pridelek in je nahranila več ljudi. Siti ljudje so bili krepki in zdravi, imeli so več otrok in število prebivalcev je rastlo. Večala in množila so se tudi kmečka naselja.

Po frankovski osvojitvi se je od prve polovice 9. do 11. stoletja med Alpami in Jadranom uveljavil sistem zemljiških gospodstev po frankovskem vzoru. Nastala so tako, da je vladar, ki mu je po tedanji ureditvi pripadala vsa zemlja brez lastnika, podelil dele ozemlja svojim zvestim podanikom, ti pa so jih mogli posredovati naprej svojim pristašem. Zemljiški gospodje, ki so imeli svoja gospodstva v prostoru med Alpami in Jadranom, so bili tujci, ki so imeli posest tudi v drugih delih Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti (v osrednji Evropi). V okviru zemljiškega gospodstva je del zemlje spadal k dvoru in služil njegovim potrebam, del je bil razdeljen na kmetije v rokah kmetov, neobdelan svet pa so sestavljali gozdovi, pašniki in skupno zemljišče pri vaseh. Kmetje so za uporabo zemlje dolgovali zemljiškemu gospodu dajatve in služnosti. V gospodovem interesu je bilo, da je imel na gospodstvu čim več obdelane zemlje in kmetov. Zato je na neobdelanem svetu svojega ozemlja organiziral pridobivanje novih polj z izsekavanjem – krčenjem gozdov in izsuševanjem močvirnatih tal. Novo pridobljeno zemljo je enakomerno razdelil kolonistom v obliki kmetij, ki so bile po donosu izenačene. Tovrstna srednjeveška kolonizacija med Alpami in Jadranom je od 10. do 12. stoletja doživela višek.

Polja, ki so jih pridobili v načrtno organizirani kolonizaciji, so imela zaradi obdelave s plugom ozko, podolgovato obliko. V tem času so nastajala značilna naselja s hišami, ki so bile nanizane ob cesti, za njimi pa so se pravokotno na cesto v dolgih pasovih druga ob drugi raztezale njive. Sledovi takih naselbin in zemljiške razdelitve so se ponekod ohranili še v sodobni čas in pričajo o kolonizacijski zgodovini ozemlja. Primeri, kjer je ta kolonizacija razpoznavna

Pogled na poljsko delitev na proge na Sorškem polju v Bitnjah. (Vir: SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L54, k.o. Bitnje, združena lista A4 in A7.)

do danes, so npr. na Štajerskem na Dravskem polju, na Gorenjskem pa na Sorškem polju, ki je pripadalo škofiji v Freisingu, od koder izhaja tudi ime 'Škofja' Loka.

Nova krčenja so se izvajala pretežno kot *notranja kolonizacija*: pri njej je bilo udeleženo presežno okoliško prebivalstvo. Kadar tega ni bilo dovolj, je zemljiški gospod v nekaterih primerih v procesu t. i. *zunanje kolonizacije* pritegnil k pridobivanju novih obdelovalnih tal presežne prebivalce s svojih posesti drugod. Doseljenci, ki so prihajali iz tujejezičnih dežel, so vplivali na spremembe pogovornega jezika v okolju, ki so ga poselili.

Med kolonisti so velik delež zavzemali nemško govoreči prebivalci, ki so odločilno vplivali na etnično podobo prostora med Alpami in Jadranom, kjer so se naselili slovenski predniki. Na severu so ob slovenskih nastajale vasi nemških kmetov. Na severovzhodu je nemško prebivalstvo kmalu prevladalo nad slovenskim. Kljub procesu izvotljevanja slovenskega prostora na severu pa je slovensko prebivalstvo na zahodu in jugozahodu izkazovalo porast.

Nemški kmetje so se naseljevali tudi na danes strnjeno slovensko ozemlje, kjer so oblikovali nemške jezikovne otoke kot na že omenjenima Dravskem in Sorškem polju. Freisinški škof je dal svoje škofjeloško gospostvo na Gorenjskem izkrciti konec 10. stoletja. Tja je naselil svoje podložnike iz nemško govorečega okolja na Bavarskem. Nemški kolonisti so se pomešali s prejšnjimi slovenskimi naseljenci in se med seboj sporazumevali v mešanici slovenskega in nemškega jezika. Janez Vajkard Valvasor v delu *Slava vojvodine Kranjske* (1689) kot primer take govorice navaja stavek: *Nim du mreža, ich die puša, wermer tiča fangen!* (Vzemi ti mrežo, jaz puško, bova ptiča lovila!)

Zemljiški gospod, ki je organiziral kolonizacijski proces, je kolonistom oddajal izkrceno zemljo, razdeljeno na kmetije, pod posebno ugodnimi pogoji: začasno jim ni bilo treba izročati dajatev, manjše so bile njihove delovne obveznosti, pridobili so možnost dedovanja posesti.

Od dajatev od kmetij, na katerih so gospodarili kmetje, je imel gospod večje koristi kot od pridvorne zemlje, za obdelavo katere je skrbel sam. Zato je tudi to zemljo po vzoru na novo kolonizirane enakomerno razdelil na kmetije z enakim donosom. Kmetje na kmetijah so se izenačili po premoženju in obveznostih do gospostva, njihov položaj in interesi so se poenotili. Kolonizacija v 11. in 12. stoletju in razkrajanje pridvornega sistema v korist sistema kmetij sta vplivala, da je podložnik ob dolžnih dajatvah in obvezah utrdil pravico do kmetije. Od 13. do 14. stoletja se je na kmetijah v okviru zemljiškega gospostva uveljavljala dednost kmečkih posestnikov.

Pogled na Sorško polje in poljsko delitev na proge v Bitnjah leta 2021.

(Foto: dr. Jurij Senegačnik.)

Kočevarji. Na Kočevsko je plemiška rodbina grofov Ortenburžanov v 14. stoletju naselila podložnike iz zgornje Koroške in vzhodne Tirolske. Posledica kolonizacije je bil nastanek nemškega jezikovnega otoka na Kočevskem.

(Vir: *Slava Vojvodine Kranjske* Janeza Vajkarda Valvasorja iz leta 1689.)

TRETJE OBDOBJE KOLONIZACIJE

Do 13. stoletja so bila ugodna ravninska območja med Alpami in Jadranom že poseljena in kultivirana s polji, prebivalstvo pa je bilo še vedno v porastu. V tretjem obdobju med 13. in 15. stoletjem se je značaj kolonizacije spremenil. Naselitveni val se je usmeril v teže dostopne, višje, hribovite, z gozdom porasle predele. To fazo imenujemo *višinska kolonizacija*. Tudi ta je potekala pod vodstvom zemljiškega gospoda. Število naselij na naših tleh se je v tem času pomnožilo. Skoraj povsod je doseglo, ponekod pa celo presešlo število današnjih naselij. Slovensko prebivalstvo na Spodnjem Koroškem in Spodnjem Štajerskem se je okrepilo kljub priseljivanju nemško govorečih zemljiških gospodov in njihovih podanikov, duhovščine, tujih rudarjev in v mestih tujega meščanstva.

V 13. stoletju je ponehalo priseljivanje nemško govorečih kolonistov v velike dele slovenskega ozemlja, katerega severni del v vzhodnih Alpah je bil že močno pomešan z nemško govorečim prebivalstvom. Kot v prejšnjem obdobju je tudi v 13. in 14. stoletju prišlo do oblikovanja posameznih otokov nemških doseljencev sredi strnjene slovenskega ozemlja. Tak primer je Kočevsko, ki je obdržalo svoj nemški etnični značaj še v 20. stoletje.

Na severu slovensko prebivalstvo v tem času ni več zmoglo asimilirati novo doseljenih nemških sosedov. Z lastnim naravnim prirastkom slovensko prebivalstvo tudi ni moglo osvajati više ležečih predelov. Na vzhodnem Tirolskem, Zgornjem Koroškem in Zgornjem Štajerskem so območja s slovenskim jezikom v 14. in 15. stoletju izginjala. Pač pa se je nadaljeval dotok Slovanov v zaledju istrskih mest. Od 14. stoletja so v Istri nastajala nova naselja Slovanov, ki so se tja umaknili pred osmanskimi Turki.

Od druge polovice 14. stoletja se je število kmečkega prebivalstva množilo s počasnejšim tempom. Njegova rast je upadala tudi v za kmetijstvo ugodnih okoljih. Vzrok so bila obdobja občasnih slabih letin, ki so vplivala na večjo smrtnost prebivalcev zaradi lakote. Lačni ljudje so bili manj odporni, kar je omogočilo širjenje bolezni. Kugi, imenovani *črna smrt*, ki je kosila po Evropi sredi 14. stoletja, so v presledkih sledile hude kužne epidemije in povzročile smrt velikega števila ljudi. V mestnih naselbinah je zato primanjkovalo delovne sile, visoke mezde pa so bile vabljive za okoliške kmete, ki so bežali z dežele v mesta, fužine in rudnike. Lakoto in neodpornost proti boleznim so povzročali tudi vojaški pohodi, zaradi katerih je zemlja ostala neobdelana. V 15. stoletju so prebivalstvo redčili turški vpadi, to stoletje pa je tudi čas prvih kmečkih nemirov.

Nemški jezikovni otok na Kočevskem (nem. Gottschee) leta 1878.

(Vir: Zeitschr. d. Deutschen u. Österreichischen Alpenvereins. Jg. 1878, S.273.)

Kužna slika, detajl. Mojster Kranjskega oltarja (Monogramist VF, slikar Vid), 1504, Sv. Primož nad Kamnikom, podružnična cerkev sv. Primoža in Felicijana. Kužna slika ali slika nadlog ponazarja nadloge, kot so bolezni, turški vpadi, ropanje, ki so pestile tedanje ljudi. Njen namen je bil prošnja in upanje v božjo pomoč. (Foto: mag. Maja Avguštin, hrani: Arhiv Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Kranj.)

Rezultat zmanjšanja števila prebivalcev zaradi opisanih vzrokov so bile številne opustele kmetije brez kmečkih gospodarjev, ki so tu in tam dosegle 45 %. Ponekod so obdelana tla opustela tudi zato, ker je bila predhodna kolonizacija preobsežna in neprimerna za teren. Za ravnovesje v naseljenosti je skrbela visoka rodnost in dosegljevanje od zunaj. S 15. stoletjem se je slovenski prostor etnično izčistil in se od prvotnega razpršeno poseljenega obsega skrčil na približno tretjino.

ČETRTO OBDOBJE KOLONIZACIJE

Konec 15. stoletja se je načrtno naseljevanje na težko dostopnih krčevinah pod vodstvom zemljiškega gospoda zaključilo. Krčenje v nenaseljenih gozdnih ozemljih se je v omejenem obsegu nadaljevalo od konca 15. do srede 18. stoletja kot dodatna *rovtarska kolonizacija* v obliki neorganizirane dejavnosti – ne več skupin, ampak posameznikov. Nekatera selišča so nastajala v tem obdobju na novo, včasih ob starejših naseljih, ponekod pa je poselitev segala tudi v širša, nenaseljena gozdna okolja. Taka rovtarska kolonizacija je zajela rob Karavank in Savinjskih Alp ter dele Kočevskega. Intenzivno je potekala v trikotniku med Škofjo Loko, Logatcem in Tolminom.

Poseben pojav kolonizacijskega procesa v tem obdobju so celki, kmetije, kjer so vse vrste zemljišča: polje, pašnik in gozd, ležali združeni v enem kosu okrog domačije in drugih gospodarskih poslopij. Za ta čas značilna so krajevna imena z osnovo *rovt*, od nemške besede *Gereut*, krčevina. V teh okoljih so ob krčenju nastajale samotne kmetije ali naselja iz raztresenih domačij s celki.

V 16. stoletju je prišlo do razslojevanja prebivalstva na podeželju. Kjer so bile na razpolago dodatne možnosti za preživljanje, npr. kupčevanje s kmetijskimi pridelki v bližini mest, je prihajalo do delitev kmetij, kar je znak večanja števila prebivalcev. Na Slovenskem je šel razvoj v to smer na Primorskem. V alpskem svetu, na Koroškem in Gorenjskem, kjer dodatnih možnosti zaslužka ni bilo, se je ohranjala in prevladovala cela kmetija, na kateri so ob družini gospodarja kmetije živeli tudi njegovi neporočeni sorodniki, ki sami niso razpolagali z obdelovalno zemljo.

Po 15. stoletju so nove možnosti preživljanja sprožile spremembe v kmečkem prebivalstvu, ki se je vse bolj razlikovalo po premoženju. Premožnejši kmetje so z nakupom pridobili ugodnejše pravice do uživanja kmetije. Na drugi strani se je pojavil sloj kmečkega prebivalstva, ki je imel malo ali nič zemlje. To so bili kajžarji, ki so živeli od poljedelstva in deloma drugih dejavnosti. Živeli so v bližini večjih krajev in prometnih poti, ob rudarskih in fužinarskih naseljih in na skupnem zemljišču ob vaseh. Kmečko prebivalstvo brez zemlje so bili tudi

Mesece so v srednjem veku pogosto upodabljali z motivi kmečkih opravil. V podružnični cerkvi Sv. Trojice v Hrastovljah so meseci upodobljeni z zanje značilnimi kmečkimi opravili. Mesec junij je upodobljen z motivom mladeniča, ki sedi na lesenem sedežu ob čebrih s češnjami. Mesec oktober pa je upodobljen z dvema možema, ki orjeta. Freske je naslikal Janez iz Kastva, 1490.

(Foto: Andrej Furlan, vir: ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta.)

hlapci in gostači, ki so pomagali pri kmečkih opravilih, prebivali pa so v večjih krajih in na vinogradniških območjih. V 16. stoletju so se na novo pojavljala kajžarska naselja, nastajala pa so tudi nova naselja v vinogradih, sestavljena iz vinogradniških hramov in zidanic.

Pojav novih skupin kmečkih prebivalcev z malo ali brez zemlje v prvi polovici 16. stoletja kaže, da se je prebivalstvo hitro obnavljalo, večinoma samo od sebe, manj z doseljevanjem. Kadar je bilo na območju večje število pustih kmetij, so se na njih naselili zelo mladi pari, ki so imeli zgodaj lastne otroke. Tako se je čas generacije skrajšal, prebivalstvo pa se je popolnjevalo. V splošnem je bila v tem času rodnost večja od smrtnosti, doseljevanje pa večje od odseljevanja.

Osmanska nevarnost je od 15. stoletja sprožila nova naseljevanja na Slovenskem, ki niso bila plod opisanih kolonizacijskih prizadevanj. S srbskega in hrvaškega ozemlja se je prebivalstvo pred Osmani umikalo proti severozahodu. Prvi val prebežnikov je prodril na Slovensko že v drugi polovici 15., največ pa jih je prišlo pred sredo 16. stoletja. Premiki so zajeli mejno območje na vzhodu in jugovzhodu: Dravsko polje, spodnjo dolino Krke, Belo krajino. Prek Notranjske in Krasa so prebežniki prodrli do Trsta in Furlanije. Med prebežnike spadajo tudi organizirani priseljenci – uskoki –, ki so na Gorjancih poseljevali opustele kmetije, s katerih so se kmetje umaknili pred osmansko nevarnostjo.

SKLEP

Od 6. do 18. stoletja se je med Alpami in Jadranom pod vplivom kolonizacije spremenila podoba kulturne pokrajine in njena poseljenost. Različni poljedelski načini in orodja za obdelavo tal so narekovali ustrezno obliko poljske razdelitve, ki je vplivala na obliko naselbin. Pod vplivom kolonizacije je prišlo do sprememb v strukturi zemljiškega gospodstva, v katerem se je pridvorna zemlja umaknila kmetijam. V različnih obdobjih kolonizacije se je pod njenim vplivom spreminjal družbeni in premoženjski položaj podložnikov od prvotno raznolikega, prek poenotenega v času druge faze kolonizacije do kasnejše vnovične premoženjske diferenciacije pod vplivom novih gospodarskih možnosti.

Tuji zemljiški gospodje so v kolonizacijski proces na prostoru med Alpami in Jadranom vključili veliko število kolonistov iz nemškega jezikovnega okolja, kar je vplivalo na jezikovno in etnično podobo prostora. V procesu srednjeveške kolonizacije se je ozemlje, na katerega so se med 6. in 9. stoletjem razpršeno in redko naselili slovanski predniki Slovencev, s 70.000 km² skrčilo približno na tretjino. Število prebivalstva je do srede 14. stoletja skokovito raslo, po črni smrti pa se je rast kmečkega prebivalstva umirila. Nova naseljevanja na Slovenskem, ki niso bila plod opisanih kolonizacijskih procesov, je od 15. stoletja sprožila osmanska nevarnost.

VIRI

Blaznik, P., Grafenauer, B., Kos, M., Zwitter, F. (1970). Kolonizacija in populacija. V: *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. Zvezek 1, Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Institut za zgodovino, Sekcija za občo in narodno zgodovino, str. 29–127.

Mihelič, D. (1996). Kolonizacija. *Zgodovina v šoli* 5 (1), str. 9–13.